

Enige broedvogels in Noord-Brabant

door

SJ. BRAAKSMA, W. H. Th. KNIPPENBERG en V. LANGENHOFF

(vervolg)

(met 2 tekstfiguren)

Havik en Sperwer

Inleiding.

Over het voorkomen van roofvogels in Nederland in het midden van de 19de eeuw zijn merkwaardige gegevens te vinden in een rapport, dat Dr. J. WTTEWAAL in opdracht van de Minister van Binnenlandse Zaken had opgesteld naar aanleiding van de premies, die volgens de Jachtwet 1852 voor het doden van schadelijk gedier te konden gevorderd worden (1, p. 326—334; 8, p. 148). De bedoeling van de schrijver was aan te tonen, dat de toekenning van deze premies overbodig was voor de wildbaan en schadelijk voor de landbouw, daar juist de natuurlijke bestrijders van veldmuizen e.d. op deze wijze werden uitgeroeid. In de nieuwe Jachtwet 1857 werd de premie dan ook facultatief gesteld i.p.v. verplichtend; gedurende de daarop volgende jaren werden inderdaad minder premies toegekend. Dr. WTTEWAAL heeft nagegaan, hoeveel premies in de verschillende provincies gedurende de periode 1852—1857 werden uitbetaald en komt, wat de roofvogels betreft, tot de volgende schrikbarende rekening en verantwoording over die zes jaren:

Arend-premies: in geheel Nederland 219, waarvan in Noord-Brabant 38.

Valken-premies (Toren- en Boomvalk, Smelleken): Ned. 12787, N.Br. 585.

Havik-premies: Ned. 2828, N.Br. 880.

Sperwer-premies: Ned. 16626, N.Br. 4132.

Buizerd-premies: Ned. 1756, N.Br. 201.

Wouw-premies: Ned. 5017, N.Br. 788.

Naar aanleiding van de laatste premies noteert de schrijver: „het behoeft wel geen betoog, dat de premiën hier verleend werden voor soorten, die geen Wouwen waren”. Volgens SCHLEGEL werd in het midden van de vorige eeuw de Bruine Kiekendief „gewoonlijk Wouw genoemd” (2, p. 62). Dat er aan dit rapport meer haken zitten, waaraan men van alles heeft opgehangen, blijkt uit het door WTTEWAAL aangehaalde Provinciaal verslag van Gedeputeerde Staten van Noord-Brabant over 1857, waarin werd vastgesteld, dat volgens deskundigen het toekennen van premies „geheel nutteloos was, omdat bij gemis aan kennis vele premiën afgegeven werden voor vertoonde dieren, waarvoor gene premiën gegeven behoorden te worden”. De lijst is dus niet bruikbaar voor het vaststellen van de aantalsverhoudingen tussen de verschillende soorten en, daar zich onder de bijna 40.000 slachtoffers zeker ook vele doortrekkende roofvogels bevonden, ook niet voor de kennis van onze inheemse broedvogels. Aangezien echter de premies alleen buiten het eigen-

lijke jachtseizoen en dus ook tijdens het broedseizoen van de vogels werden toegekend, mogen we o.i. zeker concluderen, dat in de genoemde jaren de roofvogels in Nederland meer dan gedecimeerd zijn.

Tegen de gegevens van dit rapport steken de zeer schaarse en summiere faunistische gegevens, die bij de ornithologen te vinden zijn, wel sterk af. SCHLEGEL (1852) vermeldde de Havik alleen als broedvogel voor Gelderland, terwijl de Sperwer toen behalve in Gelderland ook in Noord-Brabant broedde (2, p. 61—62). KOLLER (1888) nam ook de Havik onder de broedvogels van Noord-Brabant op (3), evenals ALBARDA (1897) (4) en SNOUCKAERT (1908) (5). Bij VAN OORDT en VERWEY (1925), die de Havik voor Nederland een zeer zeldzame broedvogel noemden, komt Noord-Brabant niet meer als broedgebied voor, terwijl ook aan de aanwezigheid van de Sperwer als broedvogel werd getwijfeld (6). HAVERSCHMIDT (1942) wees er echter op, dat ca 1930 de Havik weer in aantal begon toe te nemen en vermeldde voor Noord-Brabant het broedgeval bij Bakel-De Rips (*Ardea* 23, p. 61) en misschien ook bij Boxtel 1941 (*Limos* 14, p. 45). Van de Sperwer was hem slechts het broeden in het Land van Altena bekend, maar hij voegde eraan toe: „Uit de bosstroken van Noord-Brabant ontbreken merkwaardig genoeg gegevens uit de laatste jaren” (7). De toename van Havik en Sperwer in de laatste dertig jaren zal wel gedeeltelijk te danken zijn aan de bescherming van de broedplaatsen en aan de uitbreiding van het bosareaal in ons land (cf. 7: 8, p. 141 en 143). Volgens een recente schatting broeden thans ongeveer 500 p. Sperwers en 100 p. Haviken in ons land (9). Voor een blijvende bescherming en een juiste beoordeling van de gevolgen daarvan is kennis van de broedvogelstand zeer gewenst. De uitbreiding van het aantal broedparen wordt echter niet door allen toegejuicht. VAN MAASDIJK heeft een niet onvoorwaardelijke bescherming verdedigd, waarbij de belangen van natuurbescherming en jacht tegen elkaar worden afgewogen; op een jachtcomplex van ca 2000 ha is een Havikpaar niet alleen te tolereren, maar kan zelfs gunstig zijn voor de jacht (13; cf. 9).

Havik, *Accipiter gentilis gallinarum* (Brehm).

De Havik leidt een verborgen leven in uitgestrekte bossen, bij voorkeur in naalddhout of gemengd bos; zijn vrij korte vleugels stellen hem in staat, tussen de bomen te vliegen en zijn prooi laag vliegend tot in het onderhout te volgen. Daar hij echter standvogel is en zijn horsten omvangrijk zijn, zal zijn aanwezigheid meestal toch niet lang onopgemerkt blijven. Hij verraadt zich het meest door de prooi-resten, eekhoorns, konijnen en kleine vogels, ook jonge Sperwers (cf. N. TINBERGEN, *Country Life*, febr. 11, 1954, p. 344—346). De grote beenderen laat hij liggen en in tegenstelling met de Sperwer trekt hij de staart- en vleugelpennen niet één voor één maar met bosjes tegelijk uit. Buiten de broedtijd, die duurt van midden maart of begin april tot in juni, zwerft hij ook buiten het broedgebied en

p. 61); 1949 1 j. gezien (W. v. SLEEUWEN); 1951 10 juni 2 p. br. (BOMBEEK med. G. SITEUR), 3 of misschien 4 p. aanwezig (F. v. D. KERKHOF); 1952 2 horsten met resp. 3 en 4 grootgebrachte j., terwijl een derde broedsel werd geroofd (J. v. D. KAM, A. D. JONG, Th. BELLEMAKERS); 1953 2 horsten in de bossen bij Milheeze en de Rips, waarvan resp. 2 en 3 j. uitvlogen, terwijl daarnaast nog minstens 3 p. aanwezig waren (J. v. D. KAM). In de boscomplexen Stippelberg en Beestenveld bij de Rips waren in 1955 7 p.: 1ste nest verontrust door het rooien van bomen in de omgeving, de bewoners hebben geen nieuw nest gemaakt, al bleven ze aanwezig; 2de nest met 3 eieren verstoord door bosarbeid; 3de nest met 3 eieren door storm vernield; 4de nest, met 2 j., die werden uitgehaald, maar later vrijgelaten; 5de nest met 5 eieren, waarvan waarschijnlijk door herhaaldelijke onderbreking van het broeden slechts 1 ei uitkwam; 6de nest eerst met 3 eieren later 1 j.; 7de nest met 1 j. Uit deze 7 nesten zijn dus slechts 3 j. normaal uitgevlogen (J. v. D. KAM in 12; cf. Limosa 30, p. 97: 4 p.). In 1956 waren er 6 nesten: 1ste 3 eieren, 3 j.; 2de 3 j.; 3de 4 eieren, 3 j.; 4de 2 eieren, onbevucht; 5de en 6de nest bewoond, maar niet gecontroleerd. In 1957 weer 6 nesten: 1ste 1 ei, verstoord; 2de 3 eieren, onbevucht; 3de 4 eieren, door bosarbeid verstoord; 4de 2 eieren, 1 j. uitgevlogen; 5de 3 eieren, 3 j. uitgevlogen; 6de 3 eieren, 3 j. uitgevlogen; in totaal 16 eieren en 7 j. uitgevlogen (J. v. D. KAM). Bakel: 1957 op de Bunthorst en de Grote Slink 4—6 p. (J. v. D. KAM).

In 1955 hebben in totaal minstens 12 p. van de Havik in Noord-Brabant gebroed; thans is het aantal broedparen stellig nog hoger.

Sperwer, *Accipiter nisus nisus* (L.).

Ook de Sperwer geeft voor zijn broedterrein de voorkeur aan bosrijke gebieden, waar hij vooral in naalddhout zijn nest bouwt en wel liefst in de zwaardere bomen; volgens C. BAL bouwt hij in de regel jaarlijks zelf een nieuw nest en maakt hij slechts bij wijze van uitzondering gebruik van oude nesten van Eekhoorns, Kraaien e.a. (17, p. 20—21). Enige malen is de Sperwer in polderland broedend

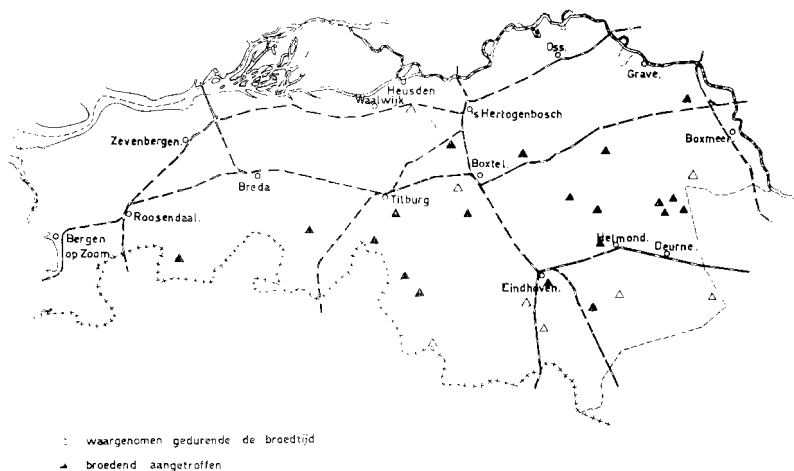

Fig. 2. De verspreiding van de Sperwer in Noord-Brabant in de jaren 1947 t/m 1957.

aangetroffen in boomgaarden of eendekooien. De afstand van het nest naar het jachtgebied bedraagt op zijn hoogst 3 km. In het algemeen blijkt de Sperwer een zeer grote plaatstrouw te hebben en vele opeenvolgende jaren eenzelfde broedterrein te bezetten. De broedtijd duurt van mei tot in augustus.

's Winters blijven de meeste Sperwers in ons land, al jagen zij dan op grotere afstand van hun nest dan 's zomers. Dat zij ook dan plaatstrouw vertonen, meen ik te mogen afleiden uit het feit, dat te St. Michielsgestel, waar de Sperwer niet broedend is aangetroffen, van 1946—1958 geregeld de gehele winter, met als uiterste data 17 oktober (1953; in 1951 reeds 10 aug.) en 23 april (1954), een Sperwer op Beekvliet jaagt; als prooidieren vonden we 2 Zanglijsters, 3 Merels, 2 Holenduiven, 2 Geelgorzen, 1 Koolmees, 1 Vink, 1 Groenvink en talrijke Mussen. Een deel van de inlandse vogels trekt weg, maar van begin oktober tot in april komen vele buitenlandse Sperwers in ons land overwinteren; hun aantal is wellicht even groot als dat van de hier overblijvende inlandse broedvogels. Hieruit volgt, dat de Sperwerstand gedurende de wintermaanden groter is en meer regelmatig verspreid dan tijdens het broedseizoen. Voor een juiste beoordeling van de soms vroege en beperkte gegevens zijn deze factoren van belang. Daar de terugtrek van Sperwers soms tot ver in mei plaats vindt (De Ned. Vogels, p. 474), is het in het geheel niet zeker, dat iedere waarneming van einde april of begin mei een broedvogel betreft.

Over het voorkomen van de Sperwer in vroegere tijden is in de inleiding gesproken. Een oude vermelding vond ik bij GALESLOOT: een zekere "GERARDUS, valkenier, uit de iustitie van Deurne bij Helmond" in het begin van de 14de eeuw was verplicht ieder jaar een Sperwer te leveren aan de Hertog VAN BRABANT (14). De verspreidingskaart van de Sperwer in Nederland 1920—1944, die te vinden is in de bekende publicatie van L. TINBERGEN en waarop broedgevallen te Meeuwen, Best(?) en een vermoedelijk broedgeval ten zuiden van Eindhoven genoteerd staan, was zeker onvolledig voor Noord-Brabant, maar TINBERGEN gaf als verklaring van het gebrek aan vondsten in die provincie, dat „dit gebied weinig doorzocht is" (15). Uit het volgende overzicht moge blijken, dat in de bosrijke delen van Noord-Brabant de Sperwer een tamelijk algemene broedvogel is.

Zundert: 1948 br.; wordt hier echter vaak geschoten (H. J. v. ERK). — Breda: 1946 in de buitenwijken van Breda en Ginneken zag LEBRET regelmatig Sperwers jagen; op 21 juni vloog een mannetje met prooi over de Baronie-laan in de richting van het Mastbos (Ardea 38, p. 207). — Chaam: 1946 4 juli 3 j. geringd (A. VERDONK, A. FICK); 1947 nest met 2 j. in de Prinsenhossen (S. BRAAKSMA), 8 juli 3 j. geringd, terwijl er zeker nog meer paren broedden (A. VERDONK, A. FICK). — Meeuwen: 1933 22 juli oude vogel op nest in hoge populier te midden van boomgaarden; hier zijn later 3—4 j. uitgevlogen. Volgens inwoners van deze streek komt de Sperwer als broedvogel hier wel meer voor (Orgaan C.N.V. 6, p. 78). — Drunen: 1952 13 mei 1 ex. in het bos ten noorden van het kasteel (S.B.). — Giersbergen: ca 1944 br. (V. LANGENHOFF); 1952 18 april en 1957 5 april 1 ex. jagend op de Helvoirtse heide;

broedvogel? (S. B.). — Helvoirt-Vught: 1948 br. op het landgoed „Warga's Huize”; 1949 weer aanwezig (P. v. ZANDVOORT). — Vlijmen: ca 1910 nu en dan in de eendenkooi br. (A. B. WIGMAN, Jaarboekje N.O.V., 7. 1910, p. 87); in deze eendenkooi bij het Meer van Engelen is hij de laatste jaren zeer zeker afwezig (S. B.). — Schijndel: 1949 nest in boomgaard (C. WOUTERS). — St. Oedenrode-Lieshout: 1950 3 j. afgenomen van de schooljeugd, te Eerde grootgebracht en later losgelaten (B. v. DAM). — Best: 1944 juni nest met 2 j. aan het kanaal (v. d. SOMMEN, Venkraai 2, p. 12; Ardea 34, p. 346); 22 en 30 april van dat jaar was 1 ex. waargenomen bij de Oirschotse dijk (G. v. d. ZANDEN, Venkraai 2, p. 2). — Oirschot: 1951 juni nest met 4 eieren op de Witte Bergen; later uitgehaald (P. DIJKSTRA). — Boxtel: 1957 17 april 1 ex. jagend op de Campinase heide (S. B.). — Tilburg: 1957 br. in Larixcomplex, grenzend aan de Hilvarenbeekse heide en Wilhelminakanaal ten zuidoosten van de stad (A. WITTGEN). — Goirle: 1950 Nieuwkerk-Gorp horst in Douglasspar, waaronder Holenduif, Kievit en jonge Grote Lijster (J. POST). Op de Rovert en Gorp ieder jaar minstens 1 p. br. (A. W. 1957). — Esbeek-Lage Mierde: 1951 31 mei 1 ex. op de Utrecht (S. B.); 1957 mei-juni driemaal waargenomen boven de Herdgang op de Utrecht en op het einde van het broedseizoen een Sperwershorst gevonden in een Larix-complex achter de Herdgang (A. W.). De laatste tien jaren geregeld br. bij de Valkenberg op de Utrecht (Fr. SEGERS; med. A. W. 1957). — Nettersel: tot 1947 regelmatig br. in hoog dennenbos, enkele jaren geleden gerooid, bij het woonwagenkamp langs de weg Nettersel-Beers: 1947 24 mei 3 onbebroede eieren (A. W.); 1947 nest, dat later werd uitgehaald (B. v. DOOREN); 1950 nest met 1 ei (W. KNIPPENBERG); 1952 11 juni nest met 3 eieren in sparrenbos, grenzend aan de Netterselse heide (A. W.). — Bladel: 1955 23 april Sperwer stoot op Boompleier in de bossen langs de Belgische grens (W. K.). — Eersel: 1946 mei 1 ex. jagend (Limosa 19, p. 142). — Valkenswaard: 1953 25 augustus 1 ex., dat als jong te Antwerpen geringd was op 20 juni 1949 (Limosa 28, p. 35). — Waalre: 1944 2 april 2 ex. (v. d. SOMMEN, Venkraai 2, p. 2); 1955 24 april 1 ex. op de Hocht (W. K.). — Aalst: 1946 19 mei nest met 6 eieren in een spar in een gemengd bos in de nabijheid van woningbouw; later uitgehaald (Ardea 38, p. 207). — Eindhoven: Stratum, 1955 18 juni 1 ex. bij de Watertoren (Venkraai 3—4, p. 18); 1949 nest met 2 j. (Fr. TEUNISSEN). — Heeze: 1950 br. in Hezerbos (K. VIVEEN). — Lierop: 1957 26 april 1 wijfje bij het Beuven (S. B.). — Helenaveen-Griendsveen: 1947 mei 1 ex. (Limosa 20, p. 252). — Stiphout: 1951 waarschijnlijk br. (F. v. d. KERKHOF); 1952 nest met 5 j. (J. v. d. KAM). — Beek en Donk: 1954 nest met 5 j.; toen de nestboom werd gekapt, werd het nest op de grond gelegd en gecontroleerd. De eerste dag werden aangevoerd: 2 Nachtegalen, 2 Kneuen, 2 Mussen, 1 Braamsluiper, 3 Spotvogels; de tweede dag: 2 Karekieten, 3 Mussen, 1 Kneu, 3 Grasmussen; verder lagen in het rond verscheidene ringen van postduiven (med. C. WOUTERS). — De Rips, gem. Bakel: 1951 1—2 p. (F. v. d. KERKHOF); 1952 nest met 4 j.; 1953 2 nesten met elk 3 j., in het ene waren alle j. gedood, in het andere vlogen de jongen uit, maar 1 j. werd later door een stroper geschoten; dat jaar was zeker nog een 3de paar aanwezig, waarvan het nest niet werd gevonden; 1955 vermoedelijk 2 p. in de boscomplexen Stippelberg en Beestenveld, waar 29 mei een nest met 1 ei, 3 juni 4 eieren in hetzelfde nest, waarvan er 2 waren leeggezogen, waarschijnlijk door een eekhoorn; het legsel was toen al verlaten; 1956 minstens 2 p., een nest met 3 eieren werd spoedig na het begin van het broeden verstoord; 1957 weer minstens 2 p. (J. v. d. KAM). — Bakel: 1957 op landgoed de Bunthorst en de Grote Slink minstens 2 p. (J. v. d. KAM). — Odiliapeel: 1951 br. (A. NOOYEN). — St. Anthonis: 1948 waarschijnlijk br. (J. DE JONG). — Haps: 1952 nest met 2 grote j. op de Ossebroek (P. H. NELISSEN).

Het twintigtal broedparen, dat gezien de plaatstrouw van de Sperwer, uit de voorgaande gegevens wel mag worden afgeleid, geeft in ieder geval reeds een duidelijker beeld dan het kleine aantal, dat tot voor kort bekend was. Verder onderzoek blijft echter gewenst.

Literatuur:

1. WTTTEWAAL, J. (1859): Over het verleen van premiiën voor het doden van wezels en ander zoogenaamd schadelijk gedierte. De Volksvlijt, ts. voor Nijverheid, Landbouw, Handel en Scheepvaart, uitgeg. d. 't Paleis voor Volksvlijt te Amsterdam, p. 326—334.
2. SCHLEGEL, H. (1852): Naamlijst der tot heden in de Nederlanden in den wilden staat waargenomen vogels, Bouwstoffen voor eene fauna van Nederland I. Leiden, p. 61—62.
3. KOLLER, H. (1888): Naamlijst van in Nederland in den vrijen natuurstaat waargenomen vogels. Bijdragen t.d. Dierkunde, Feestnr. 50-jarig bestaan, p. 6.
4. ALBARDA, H. (1897): Aves Neerlandicae, Leeuwarden, p. 53—54.
5. SNOUCKAERT VAN SCHAUBURG, R. C. E. G. J. Baron VAN (1908): Avifauna Neerlandica, Leeuwarden, p. 65—66.
6. OORDT, G. J. VAN en VERWEY, J. (1925): Voorkomen en trek der in Nederland in het wild waargenomen vogelsoorten. Leiden, p. 22.
7. HAVERSCHMIDT, Fr. (1942): Faunistisch overzicht van de Nederlandsche broedvogels. Leiden, p. 28—30.
8. BROUWER, G. A. (1954): Historische gegevens over onze vroegere ornithologen en over de avifauna van Nederland. Ardea 41, p. 141, 143, 148.
9. BIERMAN, W. H. (1957): De bescherming van roofvogels. Nederlandse Ver. tot bescherming van vogels, jaarverslagen 1955—1956, p. 59—69.
10. VRIENDS, J. (1934): Geduchte rovers. De Zwerver 1, p. 141—142.
11. VRIENDS, J. (1934): Praatje bij de Havikfoto's. De Zwerver 1, p. 195—197.
12. KAM, J. v. d. (1956): Twee gevleugelde heersers van onze bossen. De Levende Natuur 59, p. 97—105 (Havik en Buizerd in de Rips 1955).
13. MAASDIJK, I. G. VAN (1948): Edel wild. Natuur in gevaar. Amsterdam, p. 20—30.
14. GALESLOOT, L. (1865): Le livre des feudataires de Jean III. Brussel, p. 55.
15. TINBERGEN, L. (1946): De Sperwer als roofvijand van zangvogels. Ardea 34, p. 1—213 (verspreidingskaartje, p. 62, cf. 62—64).
16. RUITER, H. (1933): Sperwer broedend in het Land van Altena. Orgaan C.N. V. 6, p. 78.
17. BAL, C. (1950): De nestbouw van Sperwers in Nederland. Ardea 38, p. 19—34.

W. H. Th. KNIPPENBERG.

Terugvondsten van in het buitenland geringde vogels, 30, 2e deel

door

C. G. B. TEN KATE & J. TAAPKEN

172 (298). LARUS RIDIBUNDUS — KOKMEEUW.

Regkjavik,

68.168 O pull. 19-6-55 SW IJsland (64, 6N; 22, 0W), × 6-6-58, Brab. Biesbosch-NBR.

Helsinki,

C-54.351 O pull. 17-6-56 Lappfjärd (62, 10N; 21, 35E), × 24-1-57 Zoutkamp-GR. (10)

C-61.099 * juv. 19-6-57 ibidem, × 26-9-58 Koudum-FR. (B-tK)

C-63.818 * juv. 28-6-57 Pirkkala (61, 27N; 23, 40E), × 16-2-58 Leeuwarden-FR. (B-tK)